

איך לשנות את העולם

אחת מן האמירות המעצימות ביותר בכל הספרות הדתית נמצאת בהלכות תשובה במשנה תורה לרמב"ם. הרמב"ם מסביר שהאדם היחיד, וגם העולם כולו, נידונים על פי רוב מעשיהם, ומוסיף: "לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כאלו חציו זכאי וחציו חייב; וכן כל העולם, חציו זכאי וחציו חייב: חטא חטא אחד – הרי הכריע עצמו והכריע את כל העולם כולו לכף חובה, וגרם להם השחתה; עשה מצווה אחת – הרי הכריע את עצמו והכריע את כל העולם כולו לכף זכות, וגרם להן תשועה והצלה".¹ אנחנו יכולים לשנות – ואפילו לשנות את העולם. עלינו לשוות זאת לנגדנו תמיד.

אמרנו שזו אמירה מעצימה; אך זו גם אמירה המנוגדת לחלוטין להרגשתנו הטבעית. כל אחד מאתנו יודע שהוא עצמו רק אחד – והאחרים בעולם הם מיליארדים. מה אנחנו כבר יכולים לשנות? אנחנו לא יותר מטיפפה בים, גרגיר חול על החוף, חלקיק אבק על פני האינסוף. האם מתקבל על הדעת שבמעשה אחד אנחנו יכולים להטות את מסלול חיינו, שלא לדבר על ההיסטוריה האנושית כולה? לפרשת השבוע שלנו יש תשובה לתמיהה הזו. והתשובה היא: אכן כן.

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

בפתיחת פרשתנו, המתח בין יוסף לאחיו גובר במהירות, ומאיים לגלוש לאלומות. יוסף, בנו האחד-עשר של יעקב, הוא הבן המועדף. הוא בן זקונים ליעקב, כדברי התורה, וחשוב מכך, הוא בנה בכורה של אשתו האהובה והמתה רחל. יעקב "אהב את יוסף מכל בָּנָיו", אומרת התורה (בראשית לז, ג), והבנים ידעו זאת וחקרו שיניים. הם קינאו בו על אהבת אביהם. חלומות הגדולה של יוסף השניאו אותו עליהם עוד. מראה כותונת הפסים, מִנְחַת האהבה של יעקב ליוסף, היה להם לצנינים.

ההזדמנות הגיעה כשרעו את צאן אביהם הרחק מהבית. הם זיהו את יוסף מתקרב, בשליחות אביהם. הקנאה והכעס הגיעו לנקודת רתיחה. הגיע זמן הנקמה האלימה. "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו: הִנֵּה בָּעַל הַחֲלֻמֹת הַלְזָה בָּא! וְעַתָּה לָכֵן וְנַהַרְגֵהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת, וְאָמַרְנוּ חֵיהָ רָעָה אֶכְלָתָהּ. וְנִרְאָה מֶה יִהְיֶה חֲלֻמָּתוֹ" (לז, יט-כ).

רק אחד מן האחים לא הסכים: ראובן. הוא ידע שההצעה רעה, ומחה. בנקודה זו עושה התורה מעשה יוצא דופן. היא אומרת דבר שאיננו יכול להיות נכון אם מבינים אותו כפשוטו, וגם אנו הקוראים את הסיפור יודעים זאת. הכתוב אומר, "וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלְהוּ מִיָּדָם" (שם כא).

אנו יודעים שראובן לא הצליח להציל את יוסף, שהרי על כך מעידים המשך הסיפור. ראובן, המבין שהוא אחד נגד רבים, הוגה תחבולה. הוא אומר, הבה לא נהרוג אותו. הבה נזרוק אותו חי לאחד הבורות, ונניח לו למות שם. כך, לא נהיה אשמים ישירות ברצח. הוא התכוון לחזור אחר כך לבור, כשיתר האחים לא יהיו בסביבה, ולהעלות ממנו את יוסף וכך להצילו. התורה אומרת "וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלְהוּ מִיָּדָם" בבחינת "מחשבה

יש סיפור מרגש בעיניי, על ילד שחור בן 11 שעבר עם הוריו ובני משפחתו לגור בשכונה לבנה בווינגטון. זה קרה ב-1966 עם אחיו ואחיותיו הוא ישב במדרגות הכניסה לבית והמתין לראות כיצד יקבלו השכנים את פניהם – אולם איש לא קיבל את פניהם. עוברים ושבים הביטו בהם, אך אף לא אחד מהם חנן אותם בחיוך, או אפילו במבט של הכרה. הוא חש שכל הסיפורים המפחידים ששמע על יחסם של לבנים לשחורים הופכים למציאות חייו שלו. לאחר שנים כתב על ימיו הראשונים בבית החדש: "ידעתי שלא היינו רצויים כאן. ידעתי שלא יאהבו אותנו כאן. ידעתי שלא יהיו לנו כאן חברים. ידעתי שלא היינו צריכים לעבור לכאן..."

בעוד הוא חושב את המחשבות הללו, אישה לבנה ששבה מעבודתה עברה בצידו האחר של הרחוב. היא פנתה אל הילדים ואמרה בחיוך רחב: "ברוכים הבאים!". היא נכנסה לביתה, ולאחר כמה דקות הופיעה ובידיה מגש עמוס במשקאות ובכריכי גבינה וריבה, והגישה לילדים. הרגע ההוא, כתב הילד לאחר שנים, שינה את חייו. הוא נתן לו תחושת שייכות שלא זכה לה קודם לכן. הוא גרם לו להבין, בימים שהיחסים הבין-גזעיים בארצות הברית עדיין היו טעונים, שמשפחה שחורה יכולה להרגיש בבית גם באזור לבן, ושיחסים המבוססים על עיוורון צבעים הם בגדר האפשר. עם השנים הוא למד להוקיר עוד את האישה שמעבר לרחוב, אבל אותו מעשה ראשון, ספונטני, של קבלת פנים, הוא שנחרת בזיכרונו. הוא הפיל חומה של הפרדה והפך זרים לחברים.

הילד, סטיבן קרטר, הוא כיום פרופסור למשפטים באוניברסיטת ייל, ועל מה שלמד באותו יום הוא כתב ספר. הוא קרא לו Civility (ציוויליות – כלומר אדיבות, נימוס ותרבותיות). שמה של האישה, הוא מספר לנו, היה שרה קסטנבאום, והיא נפטרה בגיל צעיר. הוא מוסיף כי אין זה מקרה שהיא הייתה יהודייה דתית.

טובה – הקב"ה מצרפה למעשה². ראובן רצה להציל את יוסף והתכוון לעשות זאת, אך למעשה נכשל. חלון ההזדמנויות נסגר, וכשראובן פעל כבר היה מאוחר מדי: בשובו לבור גילה שיוסף איננו בו. יוסף כבר הוצא מן הבור ונמכר.

על כך אומר המדרש: "אילו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתוב עליו וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלָהוּ מִיָּדָם – היה טוענו ומוליכו אצל אביו"³. כלומר, אילו ידע ראובן שהתורה עתידה לכתוב שהציל את יוסף, היה נושא את יוסף על כתפיו ומביא אותו אל יעקב. למה מתכוון המדרש?

חשבו מה היה קורה אילו ראובן פעל ברגע הנכון. יוסף לא היה נמכר לעבדות. הוא לא היה נלקח למצרים. הוא לא היה עובד בבית פוטיפר. הוא לא היה מושך את אשת פוטיפר. הוא לא היה נזרק לכלא באישום כוזב. הוא לא היה פותר את חלומות שר המשקים ושר האופים, ולא את חלומות פרעה מקץ שנתיים ימים. הוא לא היה מתמנה מִשְׁנָה למלך מצרים. הוא לא היה מביא את משפחתו להשתקע שם.

נכון, ה' אמר לאברהם שנים רבות קודם לכן "יִדְעַתְּ דָּעָא כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (טו, יג). בני ישראל היו נעשים עבדים, אם לא בדרך זו אז בדרך אחרת. אבל לכל הפחות זה לא היה קורה כתוצאה מחוסר-תפקוד משפחתי. פרק שלם של אשמה יהודית וחרפה יהודית היה נחסך.

לו רק ידע ראובן מה שאנו יודעים. לו רק יכול היה לקרוא את הספר. אבל אף פעם איננו יכולים לקרוא את הספר המספר לנו את התוצאות ארוכות הטווח של מעשינו. אף פעם איננו יודעים עד כמה השפענו על חייהם של אחרים.